

Vadovas 9-12 klasių mokytojams

Šis virtualus interaktyvus muziejus pasakoja Rytų Europoje 1922 m. gimusios žydų mergaitės Bebos Epstein istoriją. Į dešimt skyrių padalintoje parodoje atpasakojami Bebos gyvenimo vingiai. Nors vaikystėje ji nesikraustė, jos gimtasis Vilnius priklausė pirma Lenkijai, po to Sovietų Sąjungai, vėliau trumpam tapo Lietuvos sostine (tuomet buvo vadinamas nebe Vilna, o Vilniumi), paskui buvo okupuotas Vokietijos per Antrąjį pasaulinį karą, o po karo grįžo Sovietų Sąjungon. Pagaliau 1991 m. Vilnius tapo nepriklausomos Lietuvos sostine. Sienos ir valdžios keitėsi, keitėsi įstatymai, keitėsi ir Bebos gyvenimas, bet ji sugebėjo išgyventi ligas, karus, badą, vėl karą, tėvų žūtį, įkalinimą, priverstinį darbą, skendimo grėsmę, dar ligą ir pagaliau sunkų kelią pas vienintelį išgyvenusį giminaitį JAV.

Ši interaktyvi paroda pasakoja, kaip atsitiktinumas, sėkmė, sunkus darbas, dosnumas, drąsa, atkaklumas ir pačios Bebos išmanumas padėjo leido jai išgyventi ir pasiekti laimingą pabaigą – tapti JAV piliete ir apsigyventi pietinėje Kalifornijos dalyje. Bebos istorija unikali, bet tam tikrais atžvilgiais atspindi daugelio į JAV ir kitas pasaulio šalis atvykstančių imigrantų istorijas.

ATKREIPKITE DĖMESĮ:

- Prieš jus vadovas vyresnėms (9–12) klasėms.
- **Mokiniai gali žiūrėti parodą** savo kompiuteriuose, arba jūs galite ją atversti išmaniojoje lentoje ir padėti valdyti pokalbį.
- Kairėje ekrano dalyje yra laiko juosta, rodanti jums ir mokiniams, kas vyko pasaulyje, kai nutiko konkretus Bebos gyvenimo įvykis.
- Ženkliukas dešiniajame viršutiniame ekrano kampe atverčia turinį, kur išvardytos visos pagrindinės parodos temos.
- Apvalūs ARTEFAKTŲ ir ŽEMĖLAPIŲ mygtukai ekrano dešinėje gali būti paspausti, kad lengvai pasiektumėte gausybę pirminių šaltinių – tai temą tyrinėjančių mokslininkų straipsniai, laišakai, dienoraščiai, laikraščių straipsniai, nuotraukos, trumpi vaizdo įrašai ir objektų bei pastatų vaizdai. Dauguma teksto dokumentų išversta į lietuvių kalbą.
- **Patarimas: jei naudojate išmaniają lentą, atverskite ir išbandykite kiekvieną skyrių atskirame skirtuke prieš pamoką, nes parodoje labai daug informacijos ir viskam atsisiųsti prireiks laiko (net jei jūsų klasėje greitas interneto ryšys).**
- Šiame vadove yra knygų sąrašas jūsų klasės patirčiai papildyti.
(Sąrašas bus sudarytas po susitikimų su mokytojais)
- Šiame vadove yra filmų, rekomenduojamų jūsų mokiniams pagal amžių, sąrašas.
(Sąrašas bus sudarytas po susitikimų su mokytojais)

Parodos naudojimas:

- Ji gali būti peržiūrima mokinių kompiuteriuose arba išmaniojoje lentoje, vadovaujant mokytojui;
- Papildyti jūsų pamokoms apie Holokaustą, JAV ar pasaulio istoriją nuo Pirmojo pasaulinio karo iki XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos, arba XX a. trečiojo penktojo dešimtmečių Lenkijos, Vokietijos ir Rusijos istoriją;
- Paroda gali padėti jūsų mokiniams stiprinti tyrimo įgūdžius. Tyrimą galite pradėti tokiu klausimu: *kokius dokumentus mes saugome ir kodėl?*
- Tai gali būti priežastis aptarti, kas ir kodėl yra išankstinės nuostatos ir kokie siaubingi gali būti jų padariniai, taip pat modernias temas – rasinį priešišumą, imigraciją ir prieglobsčio paieškas Europoje, Australijoje, JAV ir kitose pasaulio šalyse, ir „amerikietiškos svajonės“ reikšmę.

Atkreipkite dėmesį: galite rinktis jūsų klasei tinkamus skyrius ir užduotis. Nebūtina atlikti visų pamokų ir visų skyrių – galite taikyti medžiagą savo mokymo tikslams.

BENDRAS ĮVADAS

Prieš pradėdami tyrinėti šią interaktyvią parodą, paaiškinkite mokiniams, kad ji padalinta į 10 skyrių. Kiekviename aprašomas atskiras Bebos Epstein gyvenimo momentas. Pirmieji Bebos gyvenimo skyriai pagrįsti neseniai atrasta vienuolikmetės Bebos rašyta autobiografija, joje ji pristato save ir savo šeimą. Beba ją parašė vaikų autobiografijų konkursui, surengtam YIVO žydų mokslo instituto. Neseniai ji buvo aptikta paslėpta vienoje Vilniaus bažnyčių, tarp daugelio kitų dokumentų, per Antrąjį pasaulinį karą išgelbėtų nuo vokiečių. Vėliau juos nuo sovietų bažnyčioje paslėpė lietuvis bibliotekininkas Antanas Ulpis. Kiti parodos skyriai daugiausia pagrįsti žiniomis iš vaizdo ir garso interviu, juos Beba sutiko duoti kaip išgyvenusi Holokaustą. Šiame vaizdo įrašė (jo ištraukos matomos 8, 9 ir 10 skyriuje) Beba aprašė savo gyvenimą prieš pat Antrąjį pasaulinį karą, per jį ir po jo. Be šio vieno interviu, Beba, saugiai įsikūrusi JAV, retai tekalbėjo apie savo praeitį. Didžioji dalis informacijos, parodai naudojamos ne iš Bebos autobiografijos ar interviu, papildyta iš pirminių šaltinių, tad prie jos asmeninės istorijos pridedamas ir istorinis to meto kontekstas.

1 SKYRIUS Įvadas

Užtruks: 10 minučių ir laikas peržiūrėti artefaktams

Formatas: Animacija

Tema: Pažintis su Beba kūdikystėje ir vaikystėje

Įžanga: „Ši virtuali muziejaus paroda skirta 1922 m. Vilniuje gimusios Bebos Epstein gyvenimui. Šiame skyriuje susipažinsime su Beba vaikystėje – atkreipkite dėmesį į jos, dar vaiko, charakterio bruožus ir

patirtis kituose skyriuose. Daugelis šių bruožų dar pasirodys vėliau, jie padėjo Bebai išgyventi per Antrąjį pasaulinį karą matytus ir patirtus siaubus ir susidoroti su sunkumais bandant imigruoti į JAV po karo!“

Eiga: Leiskite mokiniams peržiūrėti šį trumpą skyrelį, po to paklauskite, kokių klausimų jiems kyla, kur, jų nuomone, nuves ši paroda. Nepamirškite nurodyti įvairių informacijos šaltinių ekrane: laiko juostą kairėje bei ARTEFAKTŲ ir ŽEMĖLAPIŲ mygtukus dešinėje. Paprašykite mokinių įsigilinti į parodą spaudžiant artefaktų ir žemėlapių mygtukus. Paaiškinkite, jog kiekviename skyriuje yra specifinė šaltinių medžiaga, susijusi su skyriaus tema. Tegul mokiniai atverčia Artefaktų skiltį. Prieš judėdami toliau, įsitikinkite, jog jie perskaitė mokslinį straipsnį ir kelias išverstas biografijas.

Šaltinių medžiaga: Ištraukų iš moksleivių rašytų autobiografijų vaizdai ir vertimai suteikia išsamesnį žydų moksleivių gyvenimo Vilniuje ir jo apylinkėse XIX a. pab. – XX a. pr. vaizdą.

Išvadinė užduotis: Paprašykite mokinių, kad paklaustų tėvų, kokie patys buvę vaikystėje. Kokie buvę jų charakterio bruožai? Atkaklūs, smalsūs, užsispyrę daryti viską savaip, atlaidūs, išsiblaškę? Kuriuos iš šių bruožų mokiniai išsaugojo iki šiol? Kaip, jų manymu, tai jiems gali padėti ateityje? Bebos įgūdžiai ir patirtys vaikystėje padėjo jai išgyventi karą!

2 SKYRIUS

Bebos senelių, tėvų, brolių ir sesers biografijos

Užtruks: 20 minučių ir reikės laiko aptarimui

Formatas: Animacija su jaunos Bebos balsu

Tema: Ką žinome apie Bebos šeimą, jos kilmę ir gyvenimą prieš Pirmąjį pasaulinį karą, per jį ir po karo didžiojoje Lenkijos teritorijoje nuo XIX a. vidurio iki XX a. ketvirtąjo dešimtmečio vidurio.

Įžanga: „Bebai buvo vienuolika, kai ji parašė autobiografiją apie savo gyvenimą ir šeimą. Autobiografiją parašyti uždavė mokykloje, Beba ją nusiuntė ir į vaikų autobiografijų konkursą. Šis skyrius pagrįstas tuo, ką ji parašė apie savo šeimą. Biografija buvo neseniai rasta tarp daugelio dokumentų, nuo Antrojo pasaulinio karo slėptų Vilniaus bažnyčioje. Jie buvo išgelbėti per Antrąjį pasaulinį karą, kai vokiečiai rinko, kaupė ir siuntė žydų dokumentus ir daiktus į „Žydų klausimo tyrimo institutą“ Frankfurte. Instituto paskirtis buvo rinkti ir vokiečiams tiekti „mokslinius įrodymus“, kad žydai už juos prastesni. Tie „įrodymai“ pateisino tai, ką naciai darė žydams. Po karo naciai ketino pastatyti muziejų buvusiai žydų rasei. Bebos autobiografijos jie neatrindo, bet medžiagą rūšiuoti priversti žydai darbuotojai ją išgelbėjo ir paslėpė, kad nebūtų sunaikinta. Po karo ją bažnyčioje nuo sovietų paslėpė lietuvis bibliotekininkas Antanas Ulpis. Biografija buvo surasta tik 2017 metais.“

Eiga: Leiskite mokiniams klausytis ir skaityti tekstą kartu su šeimos narius pristatančia Beba. Bet kuriuo momentu galite sustoti ir aptarti. Atkreipkite dėmesį, kad Beba turi dvejus senelius, juos aprašo pirmus, po to motiną ir tėvą, ir pagaliau brolius ir sesę. Tegul mokiniai užrašo po kelis žodžius, apibūdinančius kiekvieną Bebos šeimos narį. Aptarkite jų užrašus ir įspūdžius apie Bebos šeimą ir pokyčius kiekvienoje

kartoje. Atkreipkite dėmesį, kad daugelis vidurinės klasės Lenkijos žydų XIX a. pabaigoje populiarėjant Haskalos (žydų Apšvietos) judėjimui, siekiam modernizuoti žydų visuomenę, pradėjo asimiliuotis su lenkų visuomene.

Šaltinių medžiaga: Gausūs vaizdai ir tekstai padės jūsų mokiniams geriau suprasti žydų šeimų gyvenimą Lenkijoje ir Rusijoje nuo XIX a. vidurio iki XX a. pradžios. Šaltiniuose rasite tekstų, vaizdų, muzikos įrašų. Aprašomi tiek asimiliuotis pradėję miestų žydai, tiek mažuose miesteliuose gyvenę ir vis dar nuo nežydų kaimynų kalbos ir religijos atžvilgiu izoliuoti žydai.

Aptarimas: Tai geras įvadas kultūroms palyginti. Paklauskite: „Kuo Bebos šeimos nariai panašūs į jūsų, o kuo skiriasi?“ Aptarkite, kad istoriškai žydams Lenkijoje nebuvo leidžiama turėti žemės. Iš dalies būtent todėl žydai daugiausiai vertėsi komercija ar tokiais amatais kaip batsiuvystė ar siuvimas. Taip pat tai paaiškina, kodėl žydai kūrėsi miestuose ir miesteliuose, kur galėjo nuomotis namus. Tai buvo paplitę ne tik Lenkijoje, bet ir kitose Europos šalyse. Paklauskite mokinių, ar jie savo bendruomenėje ar kaimynystėje pažįsta žmonių, besiskiriančių nuo jų ir jų šeimų. Paprašykite susitelkti prie klausimo: „Ką jie turi bendra su jumis?“ Paaiškinkite: „Pabrėždami tai, kas bendra tarp mūsų ir kitokių žmonių, galime išvengti išankstinių nuostatų“.

Išvadinė užduotis: Paprašykite, kad šią pirmąją dalį peržiūrėję mokiniai namuose užduotų klausimą: „Kas yra vyriausias gyvas mūsų šeimos narys?“ Tegul pakalbina vieną iš tėvų, senelių ar, jei įmanoma, vyresnių giminių. Svarbesni klausimai, kuriuos jie turėtų užduoti: Ką jie prisimena apie vaikystę ir mokyklą? Kokie buvo svarbiausi istoriniai įvykiai jų gyvenime? Kuo jie buvo svarbūs? Kaip naujos technologijos pakeitė jų gyvenimą?

3 SKYRIUS

Bebos vaikystės vasaros

Užtruks: 10–20 minučių – žiūrint kiek laiko reikės perskaityti kiekvienam tekstui ir aptarti žydų segregacijai nuo visuomenės.

Formatas: Žemėlapis su vietovių pavadinimais, juos renkasi mokiniai. Kiekvienas mygtukas atvers vis kitą poilsiavietę su trumpu aprašymu XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Lenkijoje. Tai padės mokiniams įsivaizduoti gyvenimą didžiojoje Europos dalyje XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ketvirtojo pradžioje. Taip pat jie pamatys, kad žydų ir lenkų gyvenimai beveik nesikirto. Kuo tai panašu į daugelį mūsų laikų bendruomenių? Taip pat šiame skyriuje yra paprastų žaidimų, tad mokiniai galės išbandyti Bebos mėgstamiausią vasaros atostogų veiklą. Ar ji panaši į mokinių mėgstamiausią?

Tema: Daugiau žinių apie Lenkijoje tarpukariu gyvenusių žydų ir nežydų gyvenimo būdą ir santykius.

Šaltinių medžiaga: Moksliniame straipsnyje aprašoma, kaip po Pirmojo pasaulinio karo nemažai Lenkijos žydų pradėjo vasarą atostogauti ir keliauti po Lenkiją. Taip pat įtrauktas didelis rinkinys tai iliustruojančių nuotraukų nuo trečiojo dešimtmečio vidurio ir pabaigos iki ketvirtojo dešimtmečio pabaigos.

Ižanga: „Kaip jūs leidžiate vasaras? Su kuo žaidžiate? Ar jūsų draugų religija ir rasė tokia pati kaip jūsų? Manome, kad dauguma Bebos draugų buvo žydų kilmės, nors ji pažinojo ir nežydų, tokie buvo kai kurie kaimynai ir šeimos tarnaitė. Kaip atrodo Bebos vaikystė ir vasaros palyginti su jūsų?“

Eiga: Pirmiausia perskaitykite mokslinį straipsnį artefaktų skiltyje. Tuomet pasiūlykite mokiniams peržiūrėti visų poilsio vietų aprašymus ir pamąstyti, kodėl jos buvo populiarios. Šis skyrius padeda išmokti ieškoti tekste informacijos ir atrinkti svarbiausius faktus. Mokiniai gali palyginti šiame skyriuje aprašomas trečiojo dešimtmečio pabaigos Lenkijos poilsia vietas su savo pačių vasaros patirtimis.

Aptarimas: Priminkite mokiniams, kad žydai didžiojoje dalyje Vidurio Europos beveik nebendravo su lenkais. Kodėl taip buvo, jų nuomone?

Žiūrėdami, kaip dauguma žmonių leido vasaras tarpukario Lenkijoje, mokiniai turėtų suvokti, kad beveik visose Vidurio ir Rytų Europos šalyse egzistavo socialinė ir religinė segregacija. Iš tiesų, nors žydai Vilniuje gyveno daugiau nei 150 metų, daugelis jų niekad netapo socialiai integruoti į lenkų visuomenę. Lenkai ir žydai turėjo sąveikas, nes daugelis komercinių įstaigų (galanterijos parduotuvių, batsiuvių ir siuvėjų dirbtuvių, įrangos parduotuvių), priklausančių žydams, aptarnavo visus. Daugelis krikščionių ir žydų kartu dirbo krikščionis ar žydams priklausančiose gamyklose. Turtingi ar vidurinės klasės žydai dažnai kartu su lenkais lankė operas ir koncertus, bet retai kartu leido laiką. Vidurinės klasės šeimos dažnai samdė krikščionis virėjus, tarnaites ar aukles prižiūrėti vaikams. Bebos tėvas buvo banko direktoriaus pavaduotojas ir dirbo su krikščionimis ir žydais.

Išvadinė užduotis: Užduokite mokiniams parašyti pastraipą ar trumpą rašinėlį – palyginti šiuos lygiagrečius žydų ir nežydų gyvenimus su dviejų etninių ar religinių grupių jūsų kaimynystėje esamais ar nesamais santykiais.

4 SKYRIUS

Beba vyresnėse pradinės mokyklos klasėse

Užtruks: Nuo 20 minučių iki valandos, priklausys nuo aptarimo ilgio ir mokinių susidomėjimo daugeliu moksleivių darbo pavyzdžių.

Formatas: Vaizdai iš mokyklinių sąsiuviniių, priklausiusių 8–12 metų mokinėms žydų mokyklose.

Tema: Bebos pradinis išsilavinimas.

Šaltinių medžiaga: Kalmano Weiserio straipsnis apie žydų politinių partijų laikytus mokyklų tinklus, mokinių ir mokytojų pamokų ir pramogų nuotraukos iš įvairių religinių ir pasaulietinių žydų mokyklų, moksleivių rašiniai, mokyklų taisyklių sąrašai, klasės užduotys, moksleivių atlikta ir jiems mokyklose grota muzika.

Ižanga: „Visoje Vidurio ir Rytų Europoje daugelis žydų vaikų namie kalbėjo jidiš. Šios kalbos žodyną sudaro vokiečių, aramėjų ir hebrajų kalbų žodžiai. Jidiš užrašoma hebrajų raidėmis. Ją galima palyginti su Rytų Afrikos suaheliių ir viso pasaulio kreolinėmis kalbomis.

Žydų mokyklos buvo privačios. Finansiškai pajėgios šeimos vaikus leido į žydų mokyklas. Neturtingų šeimų vaikai greičiausiai lankė viešas lenkiškas mokyklas, kur dėstymas vyko tik lenkų kalba. Daugelis mokėsi iki trečios klasės, tuomet turėjo mesti mokyklą ir dirbti, kad padėtų išlaikyti šeimą. Kartais bendruomenė kartu padėdavo apmokėti kurio nors skurstančios šeimos vaiko mokslus. Ortodoksų žydų šeimų berniukai lankė religines mokyklas hebrajų kalba. Mokiniai ten mokėsi skaityti ir rašyti tik hebrajiškai. Vėliau jie mokėsi tik Toros (pirmųjų penkių Biblijos knygų). Ortodoksės žydų mergaitės ir visi kiti žydų vaikai, net kilę iš nereligingų šeimų, galėjo lankyti įvairias kitas žydų mokyklas. Ten buvo dažniausiai dėstoma jidiš, nes tai buvo didžiosios dalies žydų šeimų šnekamoji kalba. Pirmiausia vaikai mokėsi skaityti ir rašyti jidiš kalba ir įgydavo pradinių aritmetikos žinių. Nuo trečios klasės jiems buvo dėstoma lenkų (valstybinė kalba). Nuo ketvirtos klasės dėstymas vyko ir lenkų, ir jidiš kalba, mokyta visų dalykų: nuo literatūros ir matematikos iki geografijos ir tikslųjų mokslų. Vyresnėse žydų vidurinių mokyklų klasėse buvo dėstoma papildomos kalbos. Dažniausiai vokiečių ir rusų. Kitos, su sionistų grupėmis susijusios mokyklos pagrindine dėstymo kalba rinkosi hebrajų – vienas jų judėjimo principų buvo tas, jog žydai turi vartoti hebrajų kalbą.

Eiga: Paprašykite mokinių peržiūrėti šio skyriaus medžiagą ir palyginti aprašytas pamokas su jų pačių mokslais. Aptarkite, kaip jų mokykla palygintina su aprašytomis. Tuomet paprašykite jų paspausti Artefaktų mygtuką ir perskaityti Kalmano Weiserio straipsnį apie žydų politinių partijų laikytus skirtingus mokyklų tinklus. Pabaikite aptarimu.

Paiškinkite: „Jūsų peržiūrėti užrašai priklausė XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos ir ketvirtojo dešimtmečio pradžios moksleiviams pažangiose žydų mokyklose, tokią lankė ir Beba. Palyginkite Bebos ir jos bendraklasių mokslus su jūsų pačių mokslais šiais laikais. Ką manote apie tai, kad daugeliui neturtingų žydų vaikų tekdavo išeiti iš mokyklos ir pradėti dirbti 8 ar 9 metų, išmokus tik paprastos aritmetikos ir skaitymo bei rašymo pradmenų? Vidurinės visuomenės klasės mokiniai, kaip Beba ir jos draugai, mokėsi skaityti, rašyti ir kalbėti jidiš, lenkų ir trečia kalba.“

Paklauskite: „Kaip nemokėjimas gerai kalbėti ar skaityti lenkiškai galėjo atskirti skurstančius žydus nuo visos lenkų, ukrainiečių ir lietuvių bendruomenės? Ar panaši situacija egzistuoja mūsų šalyje šiais laikais? Kaip galėjo paveikti Bebos santykius su nežydais kaimynais jos gebėjimas kalbėti ir rašyti lenkiškai, rusiškai ir jidiš kalba?“

Išvadinė užduotis: Tegul mokiniai parašo trumpą rašinį tema „Kaip atskiros mokyklos žydų ir krikščionių vaikams galėjo sukelti išankstines nuostatas?“ arba „Kodėl skirtingų tikėjimų žmonėms gali būti sunku artimai bendrauti?“

5 SKYRIUS

Trimatė animuota kelionė po žydų Vilnių, kur gyveno, dirbo, apsipirko ir pramogavo žydai, aplankant Bebos namus ir mokyklas

Užtruks: 30–45 min.

Formatas: Interaktyvus Vilniaus žemėlapis.

Tema: Kaip naudotis žemėlapiu. Kaip miestų žemėlapiai suteikia informacijos apie jų svarbą aplinkai ir istoriją. Mokiniai gali pereiti rajonais, kur gyveno, dirbo ir žaidė dauguma žydų. Atkreipkite dėmesį, kad dauguma Vilniaus žydų gyveno ir dirbo integruotose bendruomenėse. Tik labai ortodoksiški žydai gyveno atskirai.

Šaltinių medžiaga: Daugelio parkų, gatvių ir pastatų Vilniaus centre vaizdai.

Ižanga: „Šis skyrius turi du tikslus. Pirma, parodo, koks buvo Vilnius, kai Beba jame augo XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje. Žydai ortodoksai gyveno atskiruose rajonuose arti sinagogų (maldos namų), košerinių mėsinių, kepėjų ir ortodoksų žydų laikomų maisto prekių parduotuvių. Tačiau dauguma neortodoksų ir vidurinės klasės žydų gyveno integruotuose daugiabučiuose ir rajonuose. Svarbu pastebėti, kad dauguma skurstančių žydų nebendravo su krikščionimis lenkais, nes palikdavo mokyklą, nespėję išmokti skaityti, rašyti ir bendrauti lenkiškai. Dauguma krikščionių ir vidurinės klasės žydų kalbėjo lenkiškai ir apsipirkdavo tose pačiose parduotuvėse.

Kultūros centrais, tarp jų kino teatrais ir parkais, naudojosi visi Vilniaus gyventojai. Neortodoksai ir vidurinės klasės žydai kartu su lenkais lankė operas ir koncertus, bet retai kartu leido laiką.

Nuo viduramžių žydams didžiojoje Europos dalyje buvo draudžiama turėti žemės. Daugelis jų tapo keliaujančiais prekeiviais ir klajojo iš vienos vietos į kitą prekiaudami ar skolindami pinigus. Laikui bėgant žydai tapo parduotuvių savininkais ir užsiėmė įvairiomis komercinėmis veiklomis“.

Pastaba: Vilnius garsėjo kaip Šiaurės Jeruzalė. Jis buvo žydų išminties centras su daugiau nei 100 sinagogų ir maldos namų. Tačiau ten klestėjo ir Haskala – žydų Apšvieta, modernus intelektualus žydų judėjimas. Vilniuje buvo mažų gamyklų ir alaus daryklų, bet ne didelių pramonės kompleksų. Ar žinote dar miestų, neturinčių didelių pramonės zonų? Kodėl jie susiformavo? Ką tai sako apie Vilnių ir jo istoriją?

Eiga: Pakvieskite mokinius aplankyti šešias virtualias ketvirtojo dešimtmečio Vilniaus vietas. Tegul jie peržiūri visus paspaudus raudoną taškelį trimatėje ekskursijoje atsiveriančius langelius. Būtinai atverskite visus vaizdus kiekviename taške, nes ekskursija stilizuota, ir vaizdai parodo, kaip iš tikrųjų atrodė pavaizduotos vietos. Tuomet paprašykite jų paspausti **ARTEFAKTŲ** mygtuką ir peržiūrėti Samuelio Kassowo paskaitą. Paklauskite: „Ką tai reiškė Vilniuje gyvenusiems žydams? Kuo XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių Vilnius panašus į jūsų miestą, o kuo skiriasi?“

Paklauskite: Ar jūsų vietinę bendruomenę sudaro tik viena etninė ar religinė grupė, ar kaimynystėje gyvena skirtingų grupių? Kaip ekonominiai ir / ar istoriniai įvykiai, susisiekimo prieinamumas, geografiniai bruožai (geležinkeliai, upės, didelės kalvos, ežerai ir pan.), išankstinės nuostatos, pinigai ir turtas veikia tai, kur žmonės gyvena jūsų kaime, miestelyje ar mieste? Aptarkite trumpos prof. Kassowo paskaitos reikšmę? Kaip galėjo veikti žydų elgesį skaitomi tik žydiški laikraščiai jidiš ar lenkų kalba, kai Vokietija darėsi vis agresyvesnė?

Išvadinė užduotis: Tegul mokiniai po vieną ar grupėmis paruošia savo rajono ar net miesto žemėlapi su trumpais tekstais, nurodančiais į svarbiausias vietas ar žemėlapio atskleidžiamas politines bei visuomenines problemas.

6 SKYRIUS

Vasaros stovyklos

Užtruks: 30 minučių (su aptarimu).

Formatas: Komiksai apie šešias skirtingas vasaros stovyklas.

Šaltinių medžiaga: Straipsnis, paskaita, nuotraukos, vaizdo įrašai, laišakai ir lankstinukai apie įvairias žydų stovyklas ir kitą vasaros veiklą XX a. trečiąjį ketvirtąjį dešimtmečius prieš Antrąjį pasaulinį karą.

Tema: Kaip tęsėsi įprastas gyvenimas Lenkijoje po Pirmojo pasaulinio karo. Žydų integracijos į vidurinę klasę pradžia per vasaros stovyklas tarpukario Lenkijoje. Vasarą žydai ir nežydai važiuodavo į skirtingas stovyklas. Ketvirtąjį dešimtmetį dauguma žydų jau skaitė, rašė ir kalbėjo lenkiškai. Tačiau jų gyvenimai su lenkų beveik nesikirto. Tarp krikščionių ir žydų bendruomenių nebuvo daug sąlyčio kultūros renginiuose ir kasdienėje veikloje, pavyzdžiui, parduotuvėse, restoranuose ar kavinėse. Tačiau dar mažiau sąveikavo nereliginiai lenkiškai kalbantys žydai ir ortodoksai (labai religingi) jidiš kalbantys žydai. Tikrai, Vilniuje ir kituose Vidurio ir Rytų Europos miestuose buvo daugiau sąlyčio tarp netikinčių miestiečių žydų ir krikščionių, nei tarp netikinčių miestiečių žydų ir žydų ortodoksų.

Ižanga: „XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje Lenkijoje buvo daug skirtingų vasaros stovyklų. Jų įvairovė atspindi to meto Lenkijoje gyvenusių žydų kultūrą ir politines pažiūras. Skirtingai nei Vokietijai, Lenkijai Paryžiaus sutartis Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje buvo naudinga, šalis klestėjo. Vokietijoje po karo įvyko daug pokyčių, vienas jų – Hitlerio įsitvirtinimas valdžioje. Tačiau naujojoje Lenkijoje gyvenimas tęsėsi, ir Hitlerio įsigalėjimas jam beveik nedarė įtakos. Paauglė Beba praleido vasarą dirbdama jaunesniąja vadove Bundo stovykloje pašlijusios sveikatos vaikams. Atminkite, kad jos šeimos nariai dalyvavo Bunde.

Bundas – XIX a. pabaigoje įkurta socialistinė organizacija. Bundo stovyklose, kitaip nei daugelyje kitų, stovyklautojai turėjo patys statyti palapines ir tvarkyti aplinką. CENTOS buvo žydų organizacija, ji turėjo vaikų namus skurstantiems žydų ir nežydų kilmės našlaičiams. CENTOS vasaros stovyklos buvo nemokamos žydų ir krikščionių našlaičiams ir labai skurstančių žydų ir krikščionių šeimų vaikams. CENTOS stovyklose berniukai ir mergaitės kartu leido laiką, dalyvavo įvairioje veikloje, sportavo ir valgė. Ortodoksų žydų vaikai važiuo ne į Bundo ir CENTOS stovyklas, o į ortodoksų stovyklas, pavyzdžiui, „Jehudija“. Ten buvo laikomasi visų religinių įstatymų: maitinimas košerinis, kasdien maldos, berniukai ir mergaitės stovyklavo visiškai atskirai. Nereliginę ar ne itin religinę žydų šeimos niekada vaikų neleido į ortodoksų stovyklas. Negaluojančius vaikus vasarą dažnai siųsdavo į sanatorijas, čia juos sveikai maitindavo ir leisdavo daug ilsėtis. Visos šios stovyklos buvo to meto Lenkijos žydų politinės, kultūrinės ir religinės įvairovės mikrokosmas.

Eiga: Pirma paprašykite mokinių paspausti mygtuką ir perskaityti Jacko Jacobso straipsnį „Širdys ir mintys: žydų jaunimo judėjimai tarpukario Lenkijoje“. Tai suteiks kontekstą komiksams. Pasiūlykite mokiniams remiantis turimomis žiniomis apie Bebą ir jos šeimą atspėti, kurioje stovykloje ji dirbo. Tuomet paprašykite, kad mokiniai po vieną spaustų komiksus, juos perskaite aptartų, ką, jų manymu, tai reiškia, tuomet perskaitytų aprašymą po komiksu ir sužinotų, ar teisingai suprato. Pagaliau aptarkite, kad

stovyklos buvo to meto Lenkijos žydų mikrokosmas. Mokiniais gali būti įdomu peržiūrėti ir kitus artefaktus.

Išvadinė užduotis: Aptarkite: kas buvo Bundo judėjimas? Kuo socializmas skiriasi nuo komunizmo? Ką rodo apie Bebos šeimą faktas, kad jie jai leido vasarą dirbti Bundo stovykloje? Pabaikite pokalbiu apie komunizmo ir socializmo skirtumus ir tai, kaip Hitleris pasinaudojo augančiu antisemitizmu Vokietijoje, kad sustiprintų savo valdžią.

7 SKYRIUS

Pasaulyje stiprėja antisemitizmas

Užtruks: Nuo 20 minučių iki valandos.

Formatas: Didelis pasaulio gaublys, jį mokiniai gali sukti ir spausti ant jo raudonus taškus. Atvėrę kiekvienos šalies aprašymą, jie galės perskaityti, koks buvo jos požiūris į imigraciją ir konkrečiai į žydų imigraciją: ar toje šalyje buvo antisemitizmą skatinančių įstatymų? Ar jos vyriausybė sutiko priimti nuo nacių bėgančius žydus, ar pasyviai palaikė antisemitizmą XX a. trečiąjį ketvirtąjį dešimtmetį?

Tema: Augantis antisemitizmas ir tai, kaip jis neleido žydams pasitraukti iš Europos į saugesnius kraštus. Kodėl tai aktualu šiandien?

Šaltinių medžiaga: Vaizdai ir dokumentai iš visų gaublyje pažymėtų šalių.

Įžanga: „Kai Beba mokėsi vyresnėse klasėse, pasaulis pasikeitė. XX a. ketvirtąjį dešimtmetį visame pasaulyje augo antisemitizmas. Hitleriui ir nacių partijai pavyko iškilti Vokietijoje iš dalies dėl smarkios antisemitinės Hitlerio retorikos. 1929 m. žlugusi JAV akcijų birža davė pradžią ekonominei krizei pasaulyje, jis vis gilėjo, o tai savo ruožtu kėlė neramumus. Lenkijoje visų gyvenimas tapo sunkesnis, o polinkis dėl visų ekonominių Europos problemų kaltinti žydus paūmėjo, ir antisemitizmas ėmė augti. Kas yra antisemitizmas?“

Eiga: Aptarkite žodžio „antisemitizmas“ reikšmę. Paklauskite mokinių: kur, jų manymu, žydus noriai priėmė ketvirtąjį dešimtmetį. Leiskite jiems pasukti gaublį ir sužinoti, ar atspėjo teisingai. Tegul mėgina surasti šalį, kur žydai būtų galėję pabėgti iš Vokietijos, Lenkijos ar kitos Europos šalies ir būti priimti.

Paklauskite: Kas yra išankstinė nuostata? Kokių išankstinių nuostatų turite jūs? Kodėl mes taikome žmonėms stereotipus? Ar norėtumėte, kad kas stereotipiškai vertintų jus? Ar prisimenate atvejį, kai patys kam pritaikėte stereotipą?

Išvadinė užduotis: Mokiniai gali parašyti esė ar rašinėlių apie šiandien įvairiose šalyse stereotipų paskatintų veiksmų padarinius. Galima rinktis iš šių temų: ribotos prieglobsčio ieškotojų teisės Australijoje, Vengrijoje ir JAV; JAV imigracijos tarnyba, kalinanti prieglobsčio ieškančius vaikus; imigracijos į kitas šalis draudimas prieglobsčio siekiantiems rohinjams iš Mjanmaro; daugelio Europos šalių ribojama berniukų iš Sudano, bandančių išvengti prievartos tapti vaikais-kareiviais, imigracija; hondūriečiai, mėginantys pabėgti nuo grupuočių grasinimo ir žudynių bei klimato pokyčių sukkelto bado; ir t. t.

8 SKYRIUS

Antrasis pasaulinis karas ir Holokaustas

Užtruks: Deramai išnagrinėti šiai temai prireiks bent 4–5 pamokų.

Formatas: *8 skyriaus pradžia – Vokietija užpuola Lenkiją, pabaiga – iškart po pergalės prieš Ašį.* Šis skyrius padalintas į keturias dalis – 1940, 1941, 1941–1945 ir 1945 metus. Kiekvienoje dalyje yra dokumentų, vaizdų, žemėlapių, tekstų ir ištraukų iš Bebos liudijimo. Pats liudijimas, duotas 1984 m. Kalifornijos universiteto Los Andžele kartu su JAV Holokausto atminimo muziejumi Holokausto liudijimų projektui, ilgesnis nei dvi valandos. Ištraukos čia tik 1–5 minučių. Jos paskirstytos visoms keturioms dalims ir aprašo Bebos patirtį per karą bei išgyvenimą. Tekstas smulkiomis raidėmis ir daugelis **paryškintų** tekstų yra adaptuoti iš Bebos liudijimo vaizdo ir garso formatu, jame atpasakojama visa jos gyvenimo ir išgyvenimo kare istorija. Yra ir istorinių vaizdų bei papildomų tekstų, atsiderančių paspaudus. **Dalis šaltinių ir tekstų netinka jautriems mokiniams. Visą paslėptą informaciją galite peržiūrėti** paspaudę „i“ mygtuką, „Papildomas tekstas +“ mygtuką arba ARTEFAKTŲ mygtuką dešinėje. **Peržiūrėkite visą medžiagą** prieš rodydami mokiniams!

Tema: Šiame skyriuje aprašoma, kaip Vilniuje gyvenanti žydė paauglė Beba sugebėjo išgyventi per Antrąjį pasaulinį karą ir Holokaustą. Tačiau bendresniu atžvilgiu tai yra ir pasakojimas apie tai, kaip išankstinėmis nuostatomis grįsta neapykanta lėmė 6 000 000 žydų, 275 000 neįgalių asmenų ir maždaug ketvirčio milijono romų žūtį. Geriausia dėstyti kiekvieną dalį atskirai, o ne aptarti visą skyrių. Kiekvienoje dalyje rasite skirtingų tekstų, dokumentų ir vaizdo įrašų iš Bebos Levental beveik keturiasdešimt metų po karo duoto interviu. Pasak Bebos vaikų, tai buvo vienas iš nedaugelio kartų, kai Beba viešai kalbėjo apie tai, ką patyrė ir kaip išgyveno Holokaustą.

Šaltinių medžiaga: nuotraukos, objektai, vaizdai, vaizdo įrašai, dokumentai ir tekstai.

Ižanga: Pasinaudokite šiuo tekstu, jei jūsų mokiniai nežino, kokie įvykiai vedė prie Antrojo pasaulinio karo, jei norite suteikti jiems aiškesnį kontekstą ar jei dar nepristatėte klasei šios temos. **Pastaba:** žemiau pridėtuose ketvirtojo dešimtmečio Europos žemėlapiuose galite rodyti į valstybes, trumpai apžvelgdami nacių Vokietijos iškilimą ir Antrojo pasaulinio karo pradžią.

„1918 m. baigėsi Pirmasis pasaulinis karas. Jį pradėjusią Vokietiją nugalėjo Prancūzija, Anglija ir JAV. Dauguma europiečių pyko ant Vokietijos už pradėtą karą. Kad atlygintų padarytą žalą, Vokietija buvo Versalio sutartimi įpareigota mokėti reparacijas visoms nuo karo nukentėjusioms šalims.

Tai sukėlė nemažai sunkumų vokiečių tautai, ji po pralaimėto karo labai skurdo. Vokiečiai leido vis daugiau pinigų, kad sumokėtų karo skolas. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Vokietijos markė (to meto jų pinigai) jau buvo nieko verta. Reikėjo viso karučio markių sumokėti už duonos kepalą. Visos kainos pašoko. Tokia ekonominė padėtis vadinama infliacija. Dalis vokiečių, ieškodami atpirkimo ožio, ėmė kaltinti žydus pradėjus karą, nors žydai buvo niekuo dėti. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Adolfas Hitleris įsigalėjo Vokietijoje iš dalies todėl, kad kaltino žydus dėl visų šalies ekonomikos problemų. Tai padėjo vokiečiams pasijusti geriau.

Naciai buvo Vokietijos politinė partija, vadovaujama Hitlerio, jis tapo Vokietijos kancleriu 1933 metais. Nuo 1922 m. Hitleris kėlė sau tikslą išnaikinti visus žydus. Hitlerio skatinamo vokiečių nacionalizmo paraginta, Vokietija ėmė okupuoti kitas vokiškai kalbančias valstybes. 1936 m. kovą ji užėmė Reino kraštą – jį buvo praradusi po Pirmojo pasaulinio karo. 1938 m. okupavo Austriją, čia ją džiugiai sveikino vokiškai kalbantys austrai. 1939 m. Vokietija užėmė vokiškai kalbantį Sudetų kraštą ir Čekoslovakiją. Visą tą laiką Prancūzija ir Anglija mėgino nuraminti Vokietiją ir sustabdyti jos grobuoniškumą. Reaguodamos į paskutinį minėtą vokiečių agresijos protrūkį, Anglija, Prancūzija, SSRS ir Lenkija pasirašė sutartį ginti Lenkiją, jei Vokietija nuspręstų ją okupuoti.

Tačiau Anglijai, Prancūzijai ir Lenkijai nežinant, Stalino vadovaujama SSRS pasirašė su Hitleriu slaptą sutartį pasidalinti Lenkiją, kai Vokietija ją užpuls. 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietija įsiveržė į Lenkiją. Anglija ir Prancūzija kaipmat paskelbė Vokietijai karą. Jau 1939 m. rugsėjo 3 d. Vokietija buvo visiškai užėmusi vakarinę Lenkijos dalį, taip pat ir sostinę Varšuvą. Rytinę Lenkijos dalį, kur gyveno Beba, okupavo SSRS. Viskas įvyko taip greitai, kad Anglija ir Prancūzija nespėjo apginti Lenkijos. **Taip prasidėjo Antrasis pasaulinis karas.**

Sąjungininkės buvo Didžioji Britanija su kolonijomis (Indija, Kanada, Australija, Naująja Zelandija ir Pietų Afrika), JAV, Kinija ir SSRS. Pastaroji perėjo į Sąjungininkių pusę, kai Vokietija 1941 m. įžygiavo į rytų Lenkiją ir užpuolė sovietinius karius. Slaptai Didžiąją Britaniją palaikiusios Jungtinės Valstijos oficialiai paskelbė karą Vokietijai ir Japonijai ir įstojo į Sąjungą. 1941 m. pabaigoje Japonija užpuolė Perl Harborą. Ašies pajėgas sudarė Vokietija, Ispanija, Italija ir jų kolonijos Afrikoje, taip pat Japonija.“

Eiga:

PIRMA DIENA

Pirma diena primins Europos istoriją ir Antrojo pasaulinio karo pradžios aplinkybes. Pirmiausia išdėstykite žangoje pateiktą informaciją, jei mokiniams reikia daugiau žinių, nei yra parodos tekstuose. Jei mokiniai nežino, kokias valstybes suformavo 1919 m. Versalio sutartis, naujos ribos nurodytos žemėlapyje: <http://dmorgan.web.wesleyan.edu/easteur/magocsi44.gif> Nuo 1936 m. Vokietija ėmė aneksuoti kitas teritorijas ir valstybes, skelbdama jas savo dalimis todėl, kad tenykdžiai gyventojai kalbėjo vokiškai. Šis 1939 m. Vokietijos žemėlapis nurodo jos aneksuotas teritorijas ir pradinę invaziją į Lenkiją. <https://omniatlas.com/maps/europe/19390916/>. Šie du žemėlapiai padės mokiniams rasti visas žemiau išvardytas prieš pat karą ir jo pradžioje okupuotas žemes: Reino kraštą, Austriją, Sudetų kraštą, Čekoslovakiją ir pagaliau Lenkiją.

Baigdami pamoką spauskite pavadinimą **8 skyrius – Antrasis pasaulinis karas**, atverskite ARTEFAKTU skiltį ir perskaitykite Roberto Shapiro straipsnį. **Aptarkite.**

Antros penktos dienos eiga: įsitikinkite, kad mokiniai lėtai ir nuodugniai perskaito visus tekstus smulkiu šriftu (paaiškinkite, kad daugelis jų paimti iš Bebos interviu įrašo). Paspauskite visus papildomų tekstų ir papildomo konteksto mygtukus ir peržiūrėkite vaizdo įrašus, kuriuose Beba kalba apie savo gyvenimą Vilniuje prieš Vokietijai įsiveržiant į Lenkiją. (Visi įrašai turi subtitrus, nes ne visose vietose gerai suprantami.) Sustokite ir aptarkite, leiskite mokiniams lėtai vartyti ir skaityti visus tekstus, žiūrėti visus įrašus ir vaizdus. *Kasdien išnagrinėkite po vieną dalį.*

ANTROJI DIENA

I dalis – 1940 m. – Nauja valstybė ir audringi įvykiai, bet gyvenimas tęsiasi. Ši dalis aprašo paskutinius Bebos metus mokykloje, augančias antižydiškas nuotaikas Lenkijoje, greitą Lietuvos valstybės sukūrimą (Vilna tapo Vilniumi), sovietų okupaciją Vilniuje ir Bebos tėvo nenusisėkusius bandymus bėgti iš Vilniaus, nes jis buvo socialistų Bundo narys, o rusai buvo komunistai. (Per Rusijos revoliuciją komunistai nugalėjo socialistų judėjimą.)

I vaizdo įrašas – Beba pradeda pasakoti apie tuos laikus. Atkreipkite dėmesį, kad jos šeima nepanikavo per šiuos įvykius. **II vaizdo įrašas** – Beba pasakoja, kodėl jos tėvas ir teta jautėsi turintys pasislėpti. Galų gale jiems nieko blogo nenutiko, tad, pasak Bebos, „šeima manė, kad jei pasiliksime Vilniuje, mums negresia pavojus. Sekėme besiklostančią padėtį, bet atrodė protinga pasilikti vietoje“. Aptarkite šį sprendimą, žinodami, kad Bebos tėvas buvo socialistų Bundo narys ir nebūtų galėjęs pabėgti į rytus per Rusiją ir Transsibiro magistrale nuvykti į Kiniją ir Šanchajų. Tegul mokiniai išsiaiškina apie Katynės žudynes.

TREČIOJI DIENA

II dalis – 1941 m. – Jie atvyksta ir atneša baimę ir kančią. Ši dalis prasideda nuo Vokietijos invazijos į SSRS valdomą Vilnių ir baisių to padarinių: kaip žydai buvo suvaryti į getus, kaip atrodė gyvenimas gete, kaip buvo nužudyti 8500 žydų, o likusieji priversti dirbti, ir koks buvo žydų pasipriešinimas naciams. Tai pasakojama per ištraukų iš Bebos istorijos transkripcijas, senas nuotraukas, žemėlapius, dokumentus ir du Bebos vaizdo įrašus. Būtinai perskaitykite visą informaciją papildomo konteksto skiltyse apie nacių antisemitizmą – „Rasizmas ir *Lebensraum*“, ir gyvenimą getuose, juose buvo priversti gyventi visi žydai (su tekstu ir vaizdais), ir peržiūrėkite įrašus, kuriuose Beba aprašo, kaip jai teko dirbti darže, vokiečių konfiskuotame iš vienuolių, kaip visą jos šeimą išvežė į mirties stovyklą, kaip ji buvo priversta dirbti gestapui ir kaip jai pavyko slaptai padėti žydų pasipriešinimui. Paspauskite visus papildomo teksto mygtukus ir „Tobulo arijaus“ bei „Žydų pasipriešinimo“ skiltis. Paklauskite, ką Beba sako apie pasipriešinimą.

Diskusija: Ką mokiniai mano apie tai, kas nutiko Bebai ir jos šeimai? Kaip jie pasielgtų, jei tai nutiktų jiems? Ar jie mano, kad panašūs dalykai vyksta pasaulyje ir dabar?

KETVIRTOJI DIENA

III dalis – 1941–1945 – Koncentracijos stovyklos. Ši dalis labai sunki, nes joje aprašomas Bebos gyvenimas ir tai, ką teko daryti vardan išlikimo keliose vokiečių priverstinio darbo stovyklose. Dalis prasideda nuo aprašymo, kaip lenkai reagavo į tai, kad naciai privertė visus žydus palikti Vilnių. Perskaitykite jį ir papildomo konteksto skiltį apie kaltininkus, talkininkus, stebėtojus ir gelbėtojus. **Aptarkite**, kaip pasielgtų mokiniai. Po to tegul jie perskaito iki III dalies pabaigos: visus tekstus smulkiu šriftu, papildomo konteksto skiltį apie „Galutinį sprendimą“ ir Bebos aprašymą, kaip ją su visais kartu išvežė į darbo stovyklą – čia juos pasveikino metalinė lenta su užrašu „Arbeit Macht Frei“ ir visi bijojo dušų. Toliau tegul jie skaito smulkius tekstus ir spaudžia visus papildomo teksto mygtukus, kur aiškinama apie dušus, taip pat apie medicinos eksperimentus, kur aprašomi kai kurie jos patirti siaubai vienoje darbo vietoje koncentracijos stovykloje. Šioje dalyje aprašoma, kaip Bebai teko dirbti skirtingose koncentracijos stovyklose ir gamyklose. Beba kalba apie savo patirtis vaizdo įrašė. Tegul mokiniai atkreipia dėmesį, kaip jos pažiūros laikui bėgant

tapo šiurkštesnės. Po to tegul jie perskaito skiltį „Papildomas kontekstas: pelnas nuo žudynių“. Sustokite ir aptarkite šio teksto keliamus moralės ir etikos klausimus. Ši dalis baigiasi tuo, kad Beba 1944 m. rudenį siunčiama į Štuthofą. Ji aprašo Štuthofą kaip Aušvicą, nes ten buvo krematoriumas lavonams deginti. Paspauskite papildomo konteksto mygtuką „Pasaulis žinojo“ ir perskaitykite šį tekstą prieš žiūrėdami paskutinį Bebos vaizdo įrašą apie patirtis šioje stovykloje. „Papildomo teksto“ skiltyje perskaitykite apie „mirties vartus“. Aptarkite ir tai, kas atsitiko, ir tai, kaip nežmogiškas elgesys gali pakeisti jį patiriantį žmogų. Karo pradžioje Beba buvo išsigandusi paauglė, o pabaigoje – užgrūdinta asmenybė, jai buvo nesunku grasinti kitiems, jos negąsdino mirtis.

Aptarkite: ką galime iš viso to išmokti? Kuo tai aktualu mums šiandien?

PENKTOJI DIENA

IV dalis – 1945 m. – Pabaiga (ar tikrai?). Pradėti reikėtų nuo smulkaus teksto apie stovyklų evakuaciją, po to paspausti „Paskutinių akimirkų“ papildomo konteksto mygtuką. Šioje skiltyje su vaizdais pasakojama apie **mirties maršus** ir stovyklų **išlaisvinimą**. Rusai išlaisvino stovyklas rytuose, tarp jų ir Aušvicą. Sąjungininkai (amerikiečiai, britai ir prancūzai) išlaisvino stovyklas vakaruose. Yra du **vaizdo įrašai** – viename Beba aprašo, kaip likę kaliniai buvo įsodinti į betono baržas ir valtis ir išplukdyti į jūrą. Vokiečiai prie baržos pritaisė sprogmenų, o patys pabėgo maža motorine valtimi, palikę kalinius vienus jūroje. Beba pasakoja, kad sąjungininkai, pamane, jog baržose ir valtys yra bėgantys vokiečių kareiviai, daugelį jų susprogdino, ir kaliniai žuvo. Ji pasakoja, kaip paskutinę akimirką šoko į jūrą ir nepaisydama ligos sugebėjo nuplaukti į krantą. Ten ji kartu su kitais kaliniais išvengė mirties bėgdama į mišką, šaudant vokiečių kareiviams. Perskaitykite tekstą smulkiu šriftu – kaip Bebą suradę ir išgelbėję britų kareiviai nuvežė ją į vokišką ligoninę, kontroliuojamą britų. Ją kamavo liga ir kliesdys, ji svėrė tik 30 kilogramų.

Paspauskite papildomo konteksto mygtuką „Lenkija po Antrojo pasaulinio karo“. Ten aprašoma, kas nutiko karui pasibaigus. Sovietai pareikalavo visos teritorijos, dėl kurios buvo sutarę su Vokietija karo pradžioje (Ribbentropo-Molotovo paktu), ir dar didelės rytų Vokietijos dalies. Aprašomas chaosas ir sąmyšis, kai tūkstančiai koncentracijos ir darbo stovyklų kalinių pasimetę ieškojo savo šeimų ir kelio namo.

Tegul mokiniai perskaito likusius tekstus smulkiu šriftu. Ten pasakojama, kaip Beba atsidūrė kitoje ligoninėje Švedijoje, kaip rusai ir lenkai jai patarė grįžti į Lenkiją, žydai ragino važiuoti į Palestiną (Izraelio valstybė susikūrė po trejų metų, 1948 m.), o kiti siūlė ieškoti giminių. Tačiau Beba žinojo, kad visa jos Vilniuje gyvenusi šeima žuvo, tad ji liko Švedijoje.

Paskutinė pastraipa baigiasi „Kaip aš išgyvenau?“

Išvadinė užduotis: Aptarkite, kaip visa tai galėjo atsitikti. Įsitikinkite, kad mokiniai supranta, jog Beba buvo viena iš nedaugelio žydų, kuriems pasisekė išgyventi karą. Apie 6 000 000 žydų ir nenustatyti skaičiai romų bei neįgaliųjų žuvo. Kare žuvo dešimtys tūkstančių. Dar milijonai badavo ir buvo iškeldinti. Paklauskite, ar mokiniai gali suprasti, kodėl visa tai nutiko. Ar tokių dalykų yra buvę nuo tada? Ar karas, neapykanta, išankstinės nuostatos ir noras kaltinti kitus dėl viso blogio neatima žmogiškumo?

Aptarkite, kad pasaulyje buvo dar keli genocidai po to, kai nacių Vokietija bandė išnaikinti visus pasaulio žydus. Paprašykite mokinių ištirti ir aptarti priežastis, dėl ko įvyksta genocidas. Kokie genocidai įvyko po Antrojo pasaulinio karo? (Žr. Afriką ir Aziją)

Dar galbūt norėsite parodyti mokiniams filmą apie išlikimą per Antrąją pasaulinį karą arba apie gyvenimą komunistų valdomoje Rytų Vokietijoje po karo. Lengvai pasiekiami ir tinkami mokiniams yra šie filmai: „Šindlerio sąrašas“, „Pianistas“ ar „Kitų gyvenimai“. Pirmieji du filmai suteikia daugiau žinių apie tai, ką ir Bebai teko daryti, kad išgyventų, o trečiasis skirtas gyvenimui Rytų Vokietijoje po karo valdant komunistams ir Štazi policijos įsiveržimui.

9 SKYRIUS

Bebos bandymai imigruoti į JAV

Šiame skyriuje aprašomas Bebos gyvenimas po Antrojo pasaulinio karo, kai ji bandė imigruoti į JAV. Jame aptariami Holokaustą išgyvenusiujų patirti sunkumai siekiant prieglobsčio JAV. Nors 1945–1946 m. Jungtinių Valstijų vyriausybės atstovai jau žinojo, ką šie žmonės išgyveno, jie vis dėlto labai apsunkino jų imigracijos į JAV procesą. Tai gera galimybė pasikalbėti apie imigracijos problemas šiais laikais ir tai, kodėl imigracijos įstatymai trukdo, o ne padeda prieglobsčio ieškantiems patekti į JAV.

Formatas: Šiame skyriuje pasakojama, kaip Beba atsidūrė Švedijoje ir sužinojo, kad vienas jos dėdė gyvas Bruklina. Jame išdėstytas sudėtingas procesas, jį turėjo atlikti Beba ir jos dėdė Lazaris, kad Beba galėtų imigruoti į JAV. Mažiausia Bebos ar jos dėdės klaida pildant gausius imigracijos dokumentus vertė Bebą pradėti visą procesą nuo pradžių. Jūsų mokiniams reikės patirti imigracijos eigą, judant nuo vienos skyriaus dalies prie kitos. Bus lengva suklysti ir užstrigti, kartoiant etapą kelis kartus, kol ištaisys klaidą. Tai padės mokiniams geriau suvokti daugelį kliūčių, laukiančių imigrantų šiais laikais bandant patekti į JAV ar kitas pažangias šalis. Gali būti, kad mokiniams bus sunkiau, nei jie tikėtis.

Užtruks: Nuo 15 minučių iki valandos (kartu su aptarimu)

Tema: Kaip sunku buvo Antrojo pasaulinio karo aukai gauti prieglobstį kitoje šalyje. Kaip JAV – valstybė, iš esmės sukurta imigrantų – vis dėlto apsunkina naujų imigrantų atvykimą. Kodėl? Kas vertinga imigrantų valstybėje?

Ižanga: „Šiame skyriuje susipažinsime su procesu, kurį teko pereiti Bebai, kad gautų vizą imigruoti į JAV po Antrojo pasaulinio karo. Mažiausia klaidelė pildant klausimyną priversdavo ją sustoti ir pakartoti tą proceso etapą. Šiandien norinčiųjų patekti į JAV laukia daug didesnės kliūtys. Šis žaidimas pabrėš, kokie sunkumai laukia imigrantų, norinčių įvažiuoti į JAV. Jums gali būti sunkiau, nei tikėtis. Šiandien imigrantai susiduria su daug didesniais nei Bebos sunkumais.“

Šaltinių medžiaga: Robertos Newman mokslinis straipsnis apie imigracijos kvotas, daug nuotraukų.

Eiga: Leiskite mokiniams savarankiškai pereiti imigracijos procesą savo kompiuteriuose. Jei skubės, jie gali suklysti ir jiems teks, kaip teko Bebai, viską pradėti nuo pradžių. Tai neturėtų užimti daug laiko, bet turėtų

pasitarnauti turiningam pokalbiui apie tai, kodėl imigrantų tautos vyriausybė sudaro tiek kliūčių imigracijos procesui.

1. Kodėl šiais laikais žmonės nori išvykti iš gimtosios šalies?
2. Koks tikrasis šiuolaikinių JAV imigracijos įstatymų tikslas?
3. Kas vyksta daugelyje Europos, Vidurio Rytų, dalies Afrikos ir Lotynų Amerikos valstybių, kad į nevilgtį įvairyti žmonės pasiryžta rizikuoti gyvybe, kad imigruotų svetur?
4. Kaip įvairios Europos, Azijos, Afrikos ir Australijos valstybės reaguoja į augančią imigraciją?

Išvadinė užduotis: Paprašykite mokinių parašyti rašinį tema: „Griežti imigracijos įstatymai naudingi valstybei ar kenksmingi?“

10 SKYRIUS

Bebos gyvenimas JAV – kas yra „amerikietiška svajonė“?

Formatas: Beba aprašo savo gyvenimą JAV su dėde Lazariu, triukšmą, purvą ir sunkumus pratinantis prie amerikietiško gyvenimo, kaip ji susipažino su būsimu vyru ir ištekėjo, kaip jie gyveno Pietų Kalifornijoje, kaip augino šeimą ir baigė mokslus. Pridėtos jos šeimos ir imigrantų, tokių kaip tie, kuriems ji padėjo pritapti Amerikoje, nuotraukos.

Užtruks: 15 minučių ir laiko aptarti

Tema: Bebos patirti sunkumai imigravus į JAV ir bandant pritapti, ir kaip ji įgyvendino savo „amerikietišką svajonę“.

Įžanga: „Kai Beba pagaliau atvyko į JAV, ją priėmė dėdė su šeima. Iš pradžių jai buvo sunku prisiderinti prie gyvenimo Niujorke. Vilniuje, kur augo, ji laisvai vaikščiojo miesto centre net vaikystėje. O dabar staiga atsidūrė greito tempo, purviniame, triukšmingame didmiestyje su miniomis kitokių žmonių. Jai prireikė daugybės pastangų išmokti anglų kalbą, susirasti darbą ir pamažu priprasti prie šios svetimos vietos. Ji sutiko ir įsimylėjo jauną žydą, kurio šeima prieš karą pabėgo iš Europos ir apsigyveno Meksiko mieste. Galų gale jie susituokė Teksase. Iš ten persikraustė į Kaliforniją, čia Bebos vyras baigė chemijos inžinerijos magistrantūrą. Kalifornijoje jiedu sukūrė šeimą. Vėliau Beba irgi įgijo aukštąjį išsilavinimą. Jiedu susilaukė dviejų vaikų ir įgyvendino „amerikietišką svajonę“.

Šaltinių medžiaga: laišakai, Bebos šeimos ir iš Sovietų Sąjungos pabėgusių žydų nuotraukos, Bebos vaizdo įrašas.

Eiga: Paaškindite, kad po Antrojo pasaulinio karo daugelis žydų negalėjo patekti į JAV. Nemažai jų keliavo į Palestiną, o kiti apsigyveno Pietų Amerikoje. Amhersto koledžo profesoriaus Ilano Stavanso straipsnis paaškinda, kodėl tai atsitiko. Paprašykite mokinių jį perskaityti ir aptarti. Priminkite, kad Bebos vyras išgyveno karą todėl, kad būdamas mažas su šeima pabėgo į Meksiką. Paprašykite, kad mokiniai peržiūrėtų šį skyrių kartu ar po vieną. Paklauskite, ar jie asmeniškai supranta skyrių. Kuo jis panašus į jų šeimos istoriją?

Kuo skiriasi? Kokį ilgalaikį poveikį, jų nuomone, turėjo Bebai karo patirtys? Ar jie pastebi kokių nors Bebos patirtos traumos ženklų?

Išvadinė užduotis: Aptarkite šių laikų imigrantų patirtis JAV. Jei nesate JAV, kokia yra imigrantų patirtis jūsų šalyje? Koks gali būti jų patirtos traumos poveikis?